

Н.Л. Тодосієнко,
старший викладач
(Вінницький державний педагогічний університет)

ВИХОВАННЯ ГУМАНІТАРНО РОЗВИНЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ І МУЗИКИ ЗАСОБАМИ ІНТЕГРАЦІЇ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

Автор статті доводить ефективність використання інтегративної навчально-виховної моделі для формування естетичного сприймання у процесі виховання гуманітарно розвиненої особистості майбутніх учителів початкових класів і музики засобами інтеграції шкільних курсів музики, образотворчого мистецтва та літератури.

Актуальною проблемою художньо-естетичного виховання на сучасному етапі гуманізації та гуманітаризації освітнього процесу постає формування естетично розвиненої особистості. Сучасні дослідження показали, що естетичне та емоційно-цілісне ставлення до мистецтва може бути сформоване, якщо навчально-виховний процес спиратиметься на єдність раціонально-логічних і художньо-образних способів пізнання дійсності. Якщо людина здатна глибоко чуттєво сприймати мистецтво, вона буде спроможною проаналізувати, оцінити його значущість для особистості. В свою чергу наукові знання породжують різні асоціації, почуття насолоди від краси мистецтва.

Музика є найдивовижнішим, найтоншим засобом залучення до добра, краси, людяності. "Значення музики в школі далеко виходить за межі мистецтва. Так само, як література і образотворче мистецтво, музика рішуче вторгається в усі сфери виховання й освіти наших школярів, будучи могутнім і нічим не замінним засобом формування їх духовного світу", – вказував Д. Кабалевський [1: 206].

Головна особливість мистецтва полягає в тому, що його предметом є цілісна особистість в її взаємовідносинах з навколишнім світом. До специфічних якостей мистецтва відносяться:

- 1) особлива мова (установка на образність, на відміну від суспільних категорій і понять науки);
- 2) особливий спосіб узагальнення (загальне через індивідуально-часткове, а не окреме через загальне, як у науці);
- 3) використання художнього вимислу (що забороняється в науці);
- 4) особистісний спосіб вираження (на відміну від безособистісного стилю в науці);
- 5) підвищення значення форми (без форми немає мистецтва, наука байдужа до форми);
- 6) використання прихованих від наукового узагальнення пластів людської свідомості, що надає мистецтву великої естетичної сили.

"Мистецтво – це час і простір, в якому живе краса людського духу. Як гімнастика випрямляє тіло, так мистецтво випрямляє душу. Пізнаючи цінності мистецтва, людина пізнає людське в людині, підносить себе до прекрасного, переживає насолоду", – писав В.О. Сухомлинський [2: 544].

Думку про інтегрований підхід до викладання предметів висловлювали педагоги Ж.-Ж. Руссо, І.Г. Песталотці, В.М. Шацька, П.П. Блонський. Ідея комплексного впливу мистецтв посідає важливе місце в пошуках шляхів розвитку художньо-творчих здібностей дітей. Її обґрунтували такі відомі педагоги й діячі культури, як П.П. Блонський, Н.Л. Гродзенська, М.Д. Леонтович, А.В. Луначарський, С.Т. Шацький, Б.Л. Яворський та ін. Зокрема П.П. Блонський писав: "Уроки поезії, музики, малювання як ізольовані естетичні заняття володіють украй малою педагогічною цінністю. У кращому випадку, це – уроки відірваного від життя мистецтва" [3: 81]. Нині ця ідея дістала втілення у працях Д.Б. Кабалевського, Є.В. Квятковського, Б.М. Неменського, О.Я. Ростовського, Г.П. Шевченко та ін. Однак у практиці сучасної школи комплексне використання мистецтв залишається поки що явищем епізодичним і в основному залежить переважно від ініціативи вчителя.

Розуміння вчителем актуальності проблеми розвитку та формування естетичного сприймання, завдань музично-естетичного виховання дітей, пошук шляхів і методів активізації естетичного сприймання молодших школярів через інтеграцію шкільних курсів мистецьких дисциплін допомагає значною мірою вдосконалювати стратегію загального естетичного розвитку молодших школярів засобами впливу комплексу мистецтв на емоційну сферу дитини.

Виділяючи інтегрований взаємозв'язок різних видів мистецтв на уроках музики як одну з основних умов керівництва музичним сприйманням школярів, ми виходили з того, що доцільне використання художніх творів різних видів мистецтва дасть можливість учителю розв'язувати складні завдання наведення учнів на естетичне осягнення і переживання змісту музики з опорою на увесь художній досвід дітей, без нав'язливого або грубого втручання в цю тонку сферу художньої діяльності людини.

Як показує досвід, між видами мистецтва існує не лише сюжетний або хронологічний зв'язок, а й внутрішній, творчий і життєвий. І це зрозуміло, адже усі види мистецтва народжуються з єдиного джерела – реально-го життя, яке однаковою мірою живить творчість і композитора, і письменника, і художника. Отже, взаємозв'язок між видами мистецтва означає не лише знаходження внутрішніх зв'язків між музикою, літературою й живописом, а й між цими видами мистецтва й життям.

Наші спостереження показали, що безпосередність певного виду образності або, навпаки, необхідність асоціативного домислювання зумовлює сильні й слабкі сторони різних видів мистецтва в їх конкретно-почуттєвому впливі на слухача, читача, глядача. Наприклад, художнє слово викликає емоційно-естетичну реак-

цію. Сприймання музики йде зворотним шляхом: емоційно-естетична реакція викликає активну діяльність свідомості. Співдружність цих видів мистецтва є досить плідною.

У педагогічному аспекті під взаємодією мистецтв на уроці розуміється використання творів різних видів мистецтва для розв'язання навчально-виховних завдань. Учні мають усвідомити, що різні види мистецтва не лише не відокремлені одне від одного, а, навпаки, тісно пов'язані, і знання одного з них допомагає глибшому сприйманню й розумінню інших видів мистецтва.

Позитивним фактором є те, що світ мистецтва репрезентований у сучасних шкільних програмах трьома його видами – літературою, музикою, образотворчим мистецтвом, які займають центральне місце в художній культурі. Це пояснюється їхньою роллю в духовному житті людини, що визначається синтезом трьох головних сфер психіки – раціональної, емоційно-почуттєвої й вольової.

Література найповніше й найглибше втілює життя думки людини, музика – життя її почуттів і переживань, образотворче мистецтво – зміст уявлень людини про світ у тій формі, яку дає їй реальне почуттєве сприйняття дійсності. Тим самим музика, література та образотворче мистецтво всебічно й повно охоплюють духовне життя людини, а їх різні поєднання дають змогу передати взаємозв'язок процесів, що в ньому відбуваються.

Зрозуміло, що наявність трьох художніх предметів у шкільному курсі початкової школи має відбиватися й на методиці їх викладання. На уроках слід усвідомлено, цілеспрямовано й послідовно проводити думку про те, що ці предмети є трьома гранями єдиного процесу осягнення світу мистецтва. Взаємозв'язок у викладанні мистецтв розширить кругозір школярів, дасть можливість глибше відчувати й зрозуміти життя, відтворене в художніх творах.

Питання про взаємодію мистецтв та інтеграцію мистецьких дисциплін у виховному процесі не можна розглядати однозначно. Усе залежить від конкретного характеру взаємодії, від того, на якому уроці – музики, літератури чи образотворчого мистецтва – використовуються твори цих та інших видів мистецтва [4: 9].

Взаємодія різних видів мистецтва виключає їх механічне поєднання. Ефективність звернення до різних видів мистецтва в навчально-виховному процесі полягає не в кількості, а в доцільності використання для заглиблення в художній світ конкретного твору мистецтва. Наприклад, на уроці музики художньою домінантою, яка визначає педагогічну доцільність використання інших видів мистецтва, є саме музичні твори [5: 167].

Варто пам'ятати, що взаємодія різних видів мистецтва в навчальному процесі – не просто додаткове залучення на уроки одного виду мистецтва матеріалу іншого або ілюстрування одного виду мистецтва іншим. Йдеться про те, що кожен вид мистецтва – неповторна художня цінність, що має свої специфічні особливості й своєрідний вплив на особистість школяра.

Практика показує, що предмети художнього циклу в школі існують поки що відокремлено. Це підтвердило спеціальне дослідження, яким було охоплено сто двадцять п'ять молодших школярів Вінниччини. Як показало опитування, діти семи – дванадцяти років надають переваги (62 %) музично-естетичним враженням, які отримали завдяки засобам масової інформації. Серед дитячих уподобань домінують враження, котрі ні за змістом, ні за формою не можна оцінити, як факт мистецтва. Невелика частина опитаних (25 %) надає перевагу фольклору (пісенна творчість, живопис та ін.). Зовсім мізерна кількість виборів (13 %) віддана класичним творам мистецтва, причому цей вибір зробили діти, які навчаються в музичних, художніх школах, студіях або у школах мистецтв.

Проведення експериментальних досліджень показало, що встановлення інтегрованих та міжпредметних зв'язків допоможе сформувати в учнів цілісну систему знань про мистецтво. Необхідною педагогічною умовою художнього виховання школярів є реалізація на всіх уроках естетичного циклу таких пізнавальних завдань, які вимагають від учнів загальноестетичної орієнтації в засобах створення художнього образу. "Дуже важливо, – писав Д.Б. Кабалевський, – щоб у свідомості дітей музика не стояла осторонь інших мистецтв, а якомога яскравіше виявляла свої глибокі внутрішні (а не лише зовнішньо-сюжетні) зв'язки з ними" [6: 110].

Як відомо, твір мистецтва складається з кількох планів (це стосується як змісту, так і форми). Одні з них лежать на поверхні й сприймаються одразу (сюжет, фабула), інші знаходяться на глибині й вимагають їх осмислення (ідея, композиція). Якщо учень сприймає у творі лише те, що лежить на поверхні, то сила естетичного впливу цього твору буде незначною. У кращому випадку сприйметься мораль або життєвий факт, який без осмислення й співпереживання так і залишиться лише фактом. Щоб учні бачили за зовнішніми планами глибинні, необхідно активізувати їхнє образне мислення, здатність до асоціацій та аналогій.

Таким чином, як показує теоретичний і практичний досвід, ідея взаємозв'язку різних видів мистецтва, з одного боку, і єдності мистецтва з навколишнім світом, з другого, має стати однією з провідних при керуванні естетичним сприйманням школярів. При цьому перед учителем постають такі завдання:

навчальні:

- формування художньо-естетичної ерудиції на основі оволодіння знаннями про основні види та жанри музичного мистецтва з проведенням паралелей з іншими видами мистецтва;
- накопичення художнього досвіду, формування музичного мислення та здатності до художньо-музичного пізнання дійсності;
- набуття елементарних умінь та навичок художньо-творчої діяльності.

виховні:

- формування культури художнього сприйняття, тобто особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, здатності до його переживання й розуміння, потреби в художньо-творчій самореалізації;
- виховання світоглядних уявлень і розуміння школярами зв'язку музичного мистецтва з іншими видами мистецтва, які породжені життям.

розвивальні:

- формування індивідуальності музично-естетичного сприйняття;
- розвиток спеціальних музичних здібностей;
- стимулювання до художньо-творчої діяльності.

Ці завдання можуть бути розв'язані за умови, якщо вчитель звертатиметься до творів інших видів мистецтва систематично, аналізуватиме музичні твори в тісному взаємозв'язку з літературою та з образотворчим мистецтвом. Розуміння специфіки цих мистецтв допоможе школярам глибше відчувати особливості й своєрідність музики, сприятиме формуванню цілісного уявлення про мистецтво як образну форму відображення дійсності.

На основі даних дослідно-експериментальної роботи було встановлено, що звернення у процесі керування естетичним сприйманням до творів різних видів мистецтва виявляє сильний емоційний вплив на молодших школярів, збагачує їх лексичний запас, розширює уявлення про можливості вираження емоційного ставлення до явищ життя і мистецтва. Зрозуміло, що естетичне сприймання, наприклад, образів природи, відображених у музиці, літературі чи живописі, має свою специфіку. Вкрай важливо підвести дітей до усвідомлення можливостей різних видів мистецтва й до визначення ідеалу краси природи, викликати почуття захоплення красою рідного краю.

Наші спостереження дають можливість зробити висновок про те, що поєднання різних видів мистецтва буде доцільним і справді творчим лише тоді, коли кожен вид мистецтва збереже свою специфіку й форму художнього мислення. Коли ця специфіка не враховується, то взаємодія мистецтв порушується й втрачає педагогічну доцільність. Проводячи паралелі з іншими видами мистецтва, не слід перетворювати музику на ілюстрацію до якоїсь картини чи літературного твору.

Використовуючи на уроках музики твори суміжних мистецтв, слід постійно пам'ятати, що звернення до них буде виправданим лише за умови, якщо вся робота спрямовуватиметься на виховання в учнів умінь цінувати, розуміти, емоційно й свідомо сприймати музику в усій сукупності її зв'язків з життям та явищами духовної культури.

Педагогічний зміст досягнення інтеграції мистецтв у навчальному процесі визначається тими психічними новоутвореннями, які виникають у дітей саме в результаті комплексного впливу мистецтв. Необхідно враховувати, що взаємодія різних видів мистецтва виключає механічне поєднання будь-яких його видів. Ефективність звернення до різних мистецтв у навчально-виховному процесі полягає не в їх кількості, а в доцільності використання для заглиблення в художній світ конкретного твору мистецтва. Наприклад, на уроці музики художньою домінантою, яка визначає педагогічну доцільність використання інших видів мистецтв, є саме музичні твори.

Таким чином, взаємодія різних видів мистецтва у навчальному процесі – це не просто додаткове залучення на уроки одного виду мистецтва матеріалу іншого або ілюстрування одного виду мистецтва іншим. Йдеться про те, що кожен вид мистецтва – неповторна художня цінність, й умовою його використання в єдності з іншими видами є врахування його специфічних особливостей, своєрідності впливу на особистість молодшого школяра. Встановлення інтегрованих зв'язків між предметами мистецьких дисциплін та зв'язків між творами різних видів мистецтва на уроках гуманітарно-естетичного циклу сприяє формуванню в учнів цілісної системи знань, озброює їх узагальненими способами художньо-естетичної діяльності.

Учителю необхідно пам'ятати, що ефективність використання інтегративної навчально-виховної моделі для формування естетичного сприйняття школярів має спиратися на певні принципи:

- єдність навчання, виховання й художньо-творчого розвитку учнів;
- зв'язок національних і світових художніх цінностей;
- цілісність знань, уявлень про мистецтво як про форму відображення картини світу;
- особистісно-ціннісна орієнтація викладання;
- орієнтація на взаємодію мистецтв у формуванні культури художнього сприйняття світу;
- системність, послідовність, наступність;
- диференціація й різнорівневий підхід, варіативність форм, технологій, методів організації художньої освіти.

Світ мистецтва, в тому числі й музичного, надзвичайно багатий, складний та різноманітний. Він має своєрідний вплив на емоційну й інтелектуальну сферу людини. Мистецтво виступає джерелом цілісного виховання духовного світу гуманітарно розвиненої особистості, ціннісних світоглядних орієнтацій, художньо-творчого розвитку, а не лише засобом художнього чи естетичного виховання. Зміст інтегративної навчально-виховної моделі викладання мистецьких дисциплін спрямований на формування в свідомості цілісної картини культурного простору, особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, розуміння специфіки художньо-образної мови різних його видів, на розвиток емоційно-почуттєвої сфери, асоціативно-образного мислення, якостей творчої особистості та потреби в художньо-творчій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кабалевский Д.Б. Воспитание ума и сердца. - М.: Просвещение, 1984.
2. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3.
3. Блонский П.П. Избранные педагогические и психологические сочинения: В 2 т. – М.: Педагогика, 1979. – Т. 1.
4. Галеев Б.М. Содружество чувств и синтез искусств. – М.: Знание, 1982.
5. Ростовський О.Я. Педагогіка музичного сприйняття: Навч.-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1997.
6. Кабалевський Д.Б. Як розповісти дітям про музику? – К.: Муз. Україна, 1982.

Матеріал надійшов до редакції 10.03.2005 р.

Тодосієнко Н.Л. Воспитание гуманитарно-развитой личности будущего учителя начальных классов и музыки средствами интеграции предметов искусства".

Автор статьи доказывает эффективность использования интегративной учебно-воспитательной модели для формирования эстетичного восприятия в процессе воспитания гуманитарно развитой личности будущих учителей начальных классов и музыки средствами интеграции школьных курсов музыки, изобразительного искусства и литературы.

Todosienko N.L. Cultivating a Harmoniously Developed Personality of a Future Primary School Music Teacher by Means of Integrating Art Subjects.

The article proves the effectiveness of implementing the integrated educational model of to forming aesthetic perception to bring up developed personalities of future music teachers and educators at elementary school by means of integrating such school subjects as Music, Fine Arts and Literature.